

SÖZLÜ EDEBİYAT ÜRÜNÜ YAZMALARIN EDİSYON KRİTİK YÖNTEMİ İLE OKUNMASI: DEDE KORKUT ÖRNEĞİ

Sadettin ÖZÇELİK*

Özet:

Kültür mirasımızın ilk elden kaynaklarından olan yazma eserlerin büyük kısmı yazarı belli olan, bir kısmı ise yazarı belli olmasa da telif veya başka kaynaklardan derlenerek yazıldığı anlaşılan eserlerdir. Yazma eserlerin önemli bir bölümü de sözlü edebiyattan gelen ve günün birinde yazıya geçirilmiş ve farklı zamanlarda kopya edilerek çoğaltılmış eserlerdir. Sözlü geleneğe dayanan yazmalar kimi bir yazara ait olan kimi anonim özellik taşıyan eserlerdir. Telif yazma eserler ile sözlü kültüre dayanan yazmaların farklı yönleri ve karakteristik özellikleri olacağını düşünmek yanlış olmasa gerek. İşte tam bu noktada söz konusu yazılı ve sözlü kültüre ait yazmaların okunması ve metinlerinin tespitinde aynı yöntemlerle hareket edilmesi bir sorun teşkil eder mi, şeklinde bir soru akla gelmektedir. Yani bilimsel metin okumalarında telif eserler için kullanılan edisyon kritik yönteminin sözlü geleneğe dayanan yazmalar için de uygulanması uygun ve yeterli bir yöntem midir? İşte bu makalede edisyon kritik yönteminin bu konuda ne derece uygun ve yeterli olduğu / olabileceği tartışılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: *Yazma eserler, telif eser, sözlü geleneğe dayanan anonim eser; yazar, anlatıcı, yazıcı, anlatıcı-yazıcı; edisyon kritik, metin okuma, metin tamiri.*

Reading Manuscript Works of Oral Literature with Edition Critical Method and the Sample of Dede Korkut

Abstract:

Most of the manuscripts, which are the first-hand sources of our cultural heritage, authors are known while some works, although anonymous, are understood to be written as compilation of copyright or other sources. An important part of the

* Prof. Dr., Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, sozcelik@dicle.edu.tr

manuscripts are works that come from oral literature and are written on some day or different time periods. Some of the manuscripts of oral literature are ones whose writer are known and some which have anonymous characteristics. It would not be wrong to say that copyrighted manuscripts and manuscripts of oral literature would have different aspects and characteristic features. At this exact point, the question of whether using the same method in reading and detection of texts in the given manuscripts and manuscripts of oral literature would pose a problem or not, arises. In other words, is it appropriate and sufficient to use the edition critical method, which is used for copyrighted works in scientific text reading, for manuscripts of oral literature as well? In this article, it is discussed how appropriate and sufficient it is/ would be to use edition critical method for this issue.

Keywords: *Manuscripts, copyrighted work, anonymous works based on oral literature; writer, narrator, typer, narrator-typer; edition critical, text reading, text maintenance.*

Giriş

El yazması eserler kültür mirasımızın ilk elden kaynakları olan önemli ürünlerdir. Matbaa öncesi dönemde yazma eserlerin geniş kitlelere ulaştırılma işi yazmaların elle kopya edilerek (istinsah) çoğaltılması yoluyla gerçekleşiyordu. Kopyalama işi yazıcılar (müstensih) tarafından yapılıyordu. Bundan dolayı söz konusu eserlerin yazarının elinden çıkan aslına *ümüellif nüshası* diyoruz.

Yazma eserlerin bir kısmı telif, bir kısmı ise sözlü gelenekten gelen anonim eserlerdir. Yazıcılar telif olan bir kitabın *ümüellif nüshasını* kopya ederken bir takım yazım yanlışları yapabildiklerinden kopya edilmiş nüshaların yanlış yazılmış kısımlarını anlayarak okumak güç bir iştir. Bu nedenle *ümüellif nüshası* araştırmacı için önemli bir hareket noktasıdır denilebilir. Elde *ümüellif yazması* bulunmayan bir eser üzerinde çalışacak olan bir araştırmacı, tali nüshalara başvurmak zorunda kalır; bu durum da araştırmacıyı sözünü ettiğimiz farklı yazımlar veya yazım yanlışlarıyla karşı karşıya getirir. Böylesi durumlarda özellikle Türk dili ve edebiyatı alanında çalışanlar için bazen yazma eserlerin edisyon kritik yöntemiyle okunması veya tespiti gündeme gelir.

Müstensihler kopya edeceği eserin kendisine ulaşamadıklarında eseri, kopyası üzerinden istinsah ediyorlardı. Böylece müstensihlerin elde ettikleri kopyada önceki müstensih hataları varsa aynı hatalar yeni nüshaya aktarılmış oluyordu. İstinsah sürecinin böyle işlediği düşünüldüğünde hatalar zincirleme olarak birbirine eklenerek ve katlanarak yeni nüshalarda artabiliyordu. Özellikle ünlü şair veya yazarların eserlerine daha fazla talep olduğundan daha çok nüshasıyla karşılaşılabilir. Bu nedenle çok nüshası bulunan eserlerde daha fazla yanlışlık, tutarsızlık vb. durumlar bulunabilir.

Bütün müstensihler yazmaları kopya ederken bir fotoğrafçı gibi davranmıyordu. Yani her müstensih kopyaladığı eseri her zaman, olduğu gibi veya aslına sadık kalarak kopya etmeyebiliyor, birtakım tasarruflarda bulunabiliyordu. Bu belki de her müstensihin sahip olduğu bilgi ve birikimle ilgili bir durum olarak değerlendirilebilir. Çünkü müstensih eğitimi almak için bir okul veya bir eğitim kurumu yoktu. Yazma eserlerin iyi kopyaları genellikle saray çevresinde bulunabiliyordu.

Ayrıca yazma eserlerin tamamı orijinalinden kopya edilmiş olsa bile yazma eser ile aramızda yüzyıllar vardır. Yine her eserin yazıldığı yüzyıl içinde çoğaltılmış olan kopyaları elimizde yoktur. Bu nedenle araştırmacılar bazen sınırlı sayıda kopya ile yetinmek zorunda kalabilir. Öte yandan dil sürekli değişir; bugün bile elli yıl önce kullanmadığımız kelimeleri kullanıyoruz. Aynı durum elbette geçmiş zamanlar için de geçerliydi.

Edisyon kritik işini genelde dil ile uğraşan akademisyenler yapar. Edisyon kritik yöntemi, genellikle söz konusu yazma eserin en doğru veya *ümüellif yazmasına* en yakın şeklini ortaya koymayı amaçlar. Eser ile ilgili nüshalar toplanır. Önce nüshaların istinsah tarihleri tespit edilir. Eldeki metin dil bilgisel bakımdan, anlam bilimsel bakımdan ve söz varlığı açısından incelenir. Daha sonra nüshalar karşılaştırılarak orijinal metne ulaşılmaya çalışılır. Edisyon kritik yönteminin telif eserler için verimli ve faydalı olabileceği düşünülebilir.

Ancak bir de sözlü gelenekten gelen ve ozanların dilinde uzun yıllar yaşatılmış olan metinlerin yazıya geçirildiği yazmalar vardır. Sözlü metinlerin bir kısmı dilden dile anlatıldığı gibi yazılarak da çoğaltılmış olan anonim eserlerin yazmalarıdır. Acaba edisyon kritik yöntemi sözlü gelenekten gelen bu anonim eserlere uygulandığında ne derece uygun düşer ve ne derece olumlu sonuç alınabilir? İşte bu makalede tartışılacak olan konu budur.

1. Anonim Yazmalara Yaklaşım ve Edisyon Kritik Yöntemi

Şüphesiz sözlü gelenekte yaşayan anonim edebî ürünler veya sözlü anlatılar; insan hafızasına dayalı olarak ezberlenen, ozandan ozana aktarılan, dilden dile, hafızadan hafızaya dolaşan ve yüzyıllar boyu sözlü dilde korunan metinlerdir. Ancak muhtemelen sözlü ürünlerin bir kısmı yazıya geçmeden kaybolup gitmiş, bir kısmı da değişmiş ve kısalıp aşınmış olarak günümüze kadar gelmiştir. Kısacası sözlü ürünler yazılı ürünlere göre değişip dönüşmeye daha açık metinlerdir. Bir başka deyişle sözlü edebiyat metinleri yazılı edebiyat metinlerine göre daha fazla değiş(tir)melere maruz kalabilir. Bu değiş(tir)meler, kimi zaman bilerek ve farklı düşüncelerle, kimi zaman ise bilmeden ve farklı etkiler altında gerçekleşmiştir / gerçekleşmiş olabilir.

Bundan başka hatırlatmamız gereken önemli bir nokta ise yazıya geçirilmiş olan sözlü bir ürünün yazıya geçirilinceye kadar ve yazıya geçirildikten sonra olmak üzere iki hikâyesi olduğu veya olabileceği konusudur. Sözlü ürünün sözlü dildeki hikâyesini anlatıcı ozanlar belirler veya yönlendirir; bununla kastettiğimiz şey anlatıcı ozanların metni iyi ezberlemeleri, metne sadık kalmaları ve metni korumaları ya da tam tersine bir tavır ve tutum sergilemiş olmalarıdır.

Sözlü ürünün yazıya geçirildikten sonraki hikâyesini ise yazıcılar belirler; bununla kastettiğimiz şey yazıcıların metni aslına sadık kalarak veya metni değiştirerek çoğaltmalarıdır. İşte tam bu noktada konuyu aydınlatmak için örnek vermek faydalı olacaktır: S. Sakaoğlu bir makalede sözlü gelenekte anlatıcıların metinleri önemli ölçüde değiştirdikleri konusunu ele almıştır. Sakaoğlu, bu düşünceyle ilgili olarak aynı kaynak kişilerden, yani anlatıcılardan farklı zamanlarda yaptığı derlemeleri sırasında karşılaştığı güçlükleri aktarmış ve derleme metinlerin tespiti konusundaki sorunlara değinmiştir. Sakaoğlu'nun söz konusu makalesinde konumuzla ilgili olarak "*Dede Korkut Kitabı ile ilgili sıkıntılara az da olsa ışık tutabilir*" düşüncesiyle verdiği örneklerden biri şöyledir:

... çeşme başındaki Karakız, Hurşit'e hitaben iki mısra söyler. Muhtevası itibarıyla hikâyeye pek uygun olmayan bu iki mısra şöyledir:

Çok çörek büşürdüm yalım o mahramaya bağlı
"Get gelemem gavur oğlu sen de bir Urum'un oğlu.

Şekil olarak da bozuk olan bu mısralar sözlü varyantlardaki şiirlerin sağlamlığı hakkında da bir fikir vermektedir (Sakaoğlu 2009: 748).

Sakaoğlu, bu çarpıcı örnekle sözlü anlatılarda şiirsel söyleyişin ne denli zayıflayabileceğini belirttikten sonra anlatıcıların ezberleri ve unutkanlıkları ile ilgili olarak aktardığı şu açıklamalarla da konumuza farklı bir açıdan ışık tutar:

Dinleyiciler arasında öyleleri vardır ki anlatmaları meddahlardan daha iyi bilirler fakat sosyal konuları sebebiyle anlatmazlardı. Hatta bunlar meddahların dil sürçmelerini, gelenek yadırgamadığı ve izin verdiği için, anında düzeltirlerdi. Demek ki anlatıcılar da yanılabilir (Sakaoğlu 2009: 748).

Sakaoğlu'nun anlatıcı ozanların ezberleri veya metni anlatmaları ile ilgili olarak yaptığı şu açıklamaları da çok önemlidir:

... arkadaşlarım ve ben aynı meddahtan (Meddah Behçet Mahir) bazı hikâyeleri iki, hatta üç defa fakat birkaç yıl ara ile banda kaydettik. Hatta arada başkalarının da bizim tekrar tekrar aldığımız hikâyeleri banda aldıklarına şahit olduk ve hep birlikte dinledik. Gördük ki aynı meddah, aynı hikâyeyi veya destanı (Köroğlu Destanı) her anlatışında farklı sunumlar yapmaktadır. Demek

ki, bir anlatmanın aynen yazıya aktarılmasının önünde çok çeşitli sebepler var (Sakaoğlu 2009: 745-46).

Dede Korkut metinlerinin anlatıcı ozanlar tarafından yüzyıllarca ezberlenmiş ve dinleyiciler huzurunda icra edilmiş olduğu açıktır. Dede Korkut metinlerinin sözlü gelenekteki bu macerasında ne olup bittiğini, anlatıların başına nelerin gelmiş veya başından nelerin geçmiş olduğunu tam olarak bilmiyoruz. Fakat anlatıların eldeki iki nüshası, Sakaoğlu'nun yukarıdaki düşünce ve tecrübelerini hiç de boşa çıkarmayacak özellikler taşıyor. Çünkü yazıcılar, anlatıcılar veya anlatıcı-yazıcılar; unutkanlıkları, farklı eğilimleri ve farklı etkiler altında olmaları nedeniyle edebî metinleri sözden yazıya geçirirken veya yazıdan yazıya aktarırken değiştirebilirler. Sözlü gelenekten gelen yazmalarla ilgili bu bilgileri bilmek, eserler üzerinde yapacağımız çalışma ve tespitlerde isabet etmek açısından önemli bir noktadır.

Sakaoğlu'nun aktardığı aşağıdaki bilgiler ise Dede Korkut'ta yer alan manzum kısımların nesirleşmesi konusuna ışık tutuyor:

Bazı şiirler unutulduğu için, normalde, yazılı metinlerde 'Aldı Hurşit' vb. şekilde olan konuşmalar doğrudan nesir cümleleriyle ifade ediliyordu. Anlatıcı, en az üç dört dörtlükten oluşan bir türküyü okurken bazen ilk dörtlüğü okuyor, kalanını nesir diliyle anlatıyordu (Sakaoğlu 1999: 746-47).

Sözlü geleneğe dayanan anonim eserlerin bir müellifi veya *müellif nüshası* söz konusu olmadığına göre bu eserlerin üzerinde çalışan araştırmacının nasıl bir yol izlemesi ve hangi yöntemleri kullanması gerektiği başlı başına bir sorundur. O hâlde anonim veya sözlü gelenekten gelen eserlerin yazmaları üzerinde çalışan araştırmacının bu eserlere yaklaşım tarzı ne veya nasıl olmalıdır? Acaba sözlü geleneğe dayanan yazma eserler üzerindeki okuma çalışmalarında edisyon kritik yapmak geçerli bir yöntem olabilir mi? İşte bu soruların cevabını araştırmak gerekiyor.

Sözlü geleneğe dayanan yazma eserler üzerinde yapılan çalışmalarda da elbette edisyon kritik yapma yöntemini tercih edenler olmuştur. Konu ile ilgili ilk örnek olarak M. Argunşah'ın sözlü gelenekten gelen *Kirdeci Ali'nin Kesikbaş Destanı* üzerinde benzer şekilde edisyon kritik yöntemiyle yaptığı çalışma gösterilebilir. Argunşah, çalışmasını eserin dört nüshasını esas alarak eleştirmeli şekilde hazırlamış olduğunu ve beşinci bir nüshadan dört nüshada bulunmayan bazı beyitleri metne eklediğini belirtir. Yazar, söz konusu kitabı hazırlarken metni yeniden kurma konusunda karşılaştığı güçlükleri ve bu güçlükleri aşmak için izlediği yöntemleri şöyle açıklar:

Çalışmamızda birisi taş basma olmak üzere dört nüshayı karşılaştırarak tenkitli metni kurduk. 150 beyit tutan bu metne karşılaştırmalı metinde kullanmadığımız E nüshasından 4 beyit (81, 82, 89, 104. beyitler) aldık. Bu dört beyit de elimizdeki nüshalarda bulunmamaktadır. Metin kurarken yalnız bir nüshaya

bağlı kalmadan bütün nüshaları kullandık. Kimi zaman bu dört nüshadan sağlam beyitler oluşturamadığımız oldu. O zamanlar metni tamir yoluna gittik. Bu tamirleri yaparken de E nüshasıyla Tatarca nüshaları da göz önünde bulunduk (Argunşah 2002: 52).

Yazar, yukarıdaki sözlerin devamında yazıcıların metni yazıldığı dönemin dilinden uzaklaştırmış olduğunu düşünerek kimi zaman eklerin yazımında düzeltmeler yaptığını ancak bütün çabalarına rağmen bazı beyitlerin vezinlerini düzeltmediğini de belirtir (Argunşah 2002: 52). Bu durum Sakaoğlu'nun yukarıda geçen anonim eserlerdeki manzum kısımlar ile ilgili görüşünü ve düşüncelerini desteklemektedir.

İkinci bir örnek olarak yine sözlü gelenekten gelen ve H. Ersoylu'nun hazırlamış olduğu *Kız Destanı* adlı çalışmayı verebiliriz. Ersoylu 288 beyitlik bu küçük metnin iki nüshasının edisyon kritiğini yapmıştır. Söz konusu çalışmada *Nüsha Farkları* başlığı altında verilmiş olan notlardan iki nüshanın hemen her beytinde anlatımda farklılıklar bulunduğu anlaşılmaktadır (Ersoylu 1996: 56-66). Bu kadar küçük bir metnin her beytinde farklılıkların bulunması da yukarıdaki görüşleri ayrıca desteklemektedir.

Konumuz ile ilgili olarak M. Ergin'in Dede Korkut metninin bilinen iki nüshasını eleştirmeli şekilde hazırladığı kitap (Ergin: 1958) örnek gösterilebilir. Ergin, Dresden yazmasını esas alarak Vatikan yazmasındaki farklılıkları dipnotlarda belirtmesinin yanı sıra metnin bazı yerlerinde Vatikan yazmasına göre tamirler de yapmıştır. Ergin'in bu kitabı, hiç şüphesiz bilimsel değeri olan, uzun yıllar Dede Korkut üzerinde çalışanların kaynak olarak kullandığı ve kullanmakta olduğu önemli bir eserdir. Ancak kitapta büyük bir emek harcanarak yapılan edisyon kritiğinin gerek iki yazmada kullanılan kelimelerin farklı olması gerekse cümlelerin uzunluk kısalıklarının farklı olması dikkate alındığında daha çok Dresden nüshası üzerinde yapılan tamirlere katkı sunmuş olduğu söylenebilir. Bu nedenle de aynı şekilde Dresden nüshasının da Vatikan nüshasına eksiklik ve aksaklıkların tamiri yönünden katkı sunabileceği düşünülebilir.

Kanaatimce sözlü gelenekte yaşamış *Marzuban-nâme Tercümeleri*, *Binbir Gece Masalları*, *Kesikbaş Destanı*, *Güvercin Destanı*, *Geyik Destanı*, *Ejderha Destanı*, *Kız Destanı* vb. eser yazmalarının durumu da yukarıda sözü edilen eserler gibidir.

2. Dede Korkut Nüshalarında Anlatıların Birbirine Göre Durumu

Dede Korkut anlatıları anlatıcı ozanların hafızasında, dilinde yaşayıp giderken günün birinde yazıya geçirildi. Aynı zamanda bu anlatılar, bir taraftan sözlü dil mecrasında yoluna devam ederken diğer taraftan yazıcılar eliyle baş-

ka nüshalara da aktarıldı. Nitekim anlatıların sözlü dilde tespit edilmiş olan çok kısa varyantları da bunların yazıya geçirilinceye kadarki zamanda ne denli değişmiş ve kısalmış olduğu konusunda fikir veriyor. Bunun için O. Ş. Gök-yay (1973) ve İ. Özkan (1997) derlemeleri örnek verilebilir. Şüphesiz sözünü ettiğimiz bu varyantlar, ozanların değil halktan kişilerin ağzından derlenmiştir ancak bu durum yazmalar konusunda işaret ettiğimiz ozanlarla ilgili gerçeği değiştirmez. Yani ozanlar anonim olan sözlü gelenek anlatılarını, yukarıda Sakaoğlu'nun da işaret ettiği gibi sürekli değiştirip dönüştürüyordu. Ayrıca aynı durumun sözlü geleneğe dayanıp yazıya geçirilmiş ve çok değişikliğe uğramış diğer anonim halk ürünlerinin nüshaları için de geçerli olabileceğini belirtmek gerekir.

Dresden ve Vatikan nüshalarının yazım eksiklikleri veya yazım yanlışları -birbirinin aynı kalmış olan cümlelerde veya aynı kelimenin iki nüshada da kullanılmış olması vb. durumlarda- karşılaştırmalar yapılarak ve gerekçeleri gösterilerek tamir edilebilir ancak nüshaların birbirinden çok farklı kurulmuş olan cümlelerine ve bölümlerine müdahale etmek herhâlde doğru olmaz. Çünkü buraya kadar aktardıklarımızı dikkate alıp toparlarsak aslında Dede Korkut'un farklı iki nüshası ile değil, farklı iki varyantı ile karşı karşıya olduğumuzu söylemek hiç de yanlış olmaz ve bu durumda Dede Korkut'un eldeki iki nüshasını ayrı ayrı okumak ve değerlendirmek daha doğru olacaktır.

Dede Korkut'un bilinen iki nüshasının ortak eksiklikleri ve ortak yanlış yazımları vardır ve bunlar iki nüshanın ortak bir nüshaya dayandığını gösterir. O hâlde iki nüshayı ortak anlatılar veya bölümler açısından bakarak da incelemek gerekiyor. S. Özçelik, nüshaların ortak bir nüshaya dayandığını; iki nüshada bulunan ortak yanlış yazım örnekleri, ortak eksik yazım örnekleri, ortak sıra yanlışları örnekleri ve ortak tekrar örneklerine dayanarak göstermiştir. Özçelik ayrıca iki nüshadaki farklı üslup, farklı cümle kuruluşu ve farklı kelimelerin kullanılmış olmasının yazıcıların metne müdahale ettiklerini gösterdiğini yazmıştır (Özçelik 2016/I: 59-70).

Dresden nüshasında bir giriş ile on iki anlatı, Vatikan nüshasında bir giriş ile altı anlatı bulunduğu göre iki nüshanın özelliklerine veya durumuna, ortak olan giriş ve altı anlatıdan bazı metinler yakından incelenerek bakılabilir. Şimdi de bu konuya örneklerle açıklık getirmeye çalışalım:

Genel anlamda Vatikan nüshasında hem girişin hem de altı anlatının Dresden nüshasına göre daha kısa olduğu gözleniyor. Sadece bu durum bile eldeki yazılı metinlerin anlatıcı-yazıcılar tarafından da değiştirildiğini gösteren önemli bir kanıttır. Burada Dresden ile Vatikan nüshasından seçtiğimiz aynı konunun anlatıldığı cümleleri tablolarda karşılıklı olacak şekilde örnek göstererek anlatıcı-yazıcıların metinleri ne kadar değiştirdiklerini / dönüştürdükle-

rini göstermek ve konuya biraz daha açıklık getirmek istiyoruz. Bunun için ilk önce sadece iki nüshanın adı ve iki nüshada geçen ortak boyların başlıklarını karşılaştıralım:

Dresden	Vatikan
Kitab-ı Dedem Korkud ‘Ala Lisan-ı Ta’ife-i Oguzan	Hikayet-i Oguzname-i Kazan Beg ve Gayrı
Dirse Han Oğlu Bogaç Han Bo[yı]nı Beyan Eder (6b.1)	Hikayet-i [Dirse] Han Oğlu Bogaç Han (60a.13)
Salur Kazanuç Evi Yagmalandığı Boyı Beyan Eder (19b.10)	Hikayet: Salur Kazanuç Evi Yagmalandığıdır (84a.5)
Bay Börenünç Oğlu Bamsı Beyrek Boyını Beyan Eder (35a.11)	Hikayet-i Bamsı Beryik Boz Atlu (67b.7)
Kazan Beg Oğlu Oruz Begünç Tutsak Olduğu Boyı Beyan Eder (63a.8)	Hikayet-i Kazan Begünç oğlu Oruz Handutsak olduğudur (91b.7)
Kazılık Koca Oğlu Yegenek Bo[yı]nı Beyan Eder (102b.12)	Hikayet-i Kazılık Koca oğlu Yegenek Beg (100a.6)
İç Oguza Taş Oguz ‘Asî Olup Beyrek Öldüğü Boyı Beyan Eder (147b.8)	Hikayet-i Taş Oguz İç Oguza ‘Asî Olup Beryek Vefatı (103b.8)

Gerek iki nüsha adlarının gerekse boy adlarının ne kadar farklı olduğu ilk bakışta dikkat çekiyor. Dresden nüshasındaki ana başlık, kitabın Oğuzların diliyle yazılmış olduğu vurgusunu taşıyor. Buna karşılık Vatikan nüshasındaki ana başlık, kitaptaki anlatıların ana kahramanı Kazan Bey’e atıfta bulunularak kurulmuştur. Ayrıca Dresden nüshasında anlatı başlıkları, birer fiil cümlesi olduğu hâlde Vatikan nüshasında içerisinde Farsça tamlamaların bulunduğu birer isim cümlesi olarak kurulmuştur. Bu durum daha başlıklarda metnin redaksiyona uğramış olduğunu haber veriyor.

Şimdi de iki nüshanın *giriş* bölümünden seçtiğimiz bazı cümleleri karşılaştıralım:

Dresden (Giriş)	Vatikan (Giriş)
Resul ‘aleyhi’s-selam zamanına yakın Bayat boyından Korkut Ata derler bir er kopdı. (Drs.3a.2)	Hazret-i Resul zamanına yakın Bayat boyından Korkut adlu bir er kopmışdı. (Vat.58b.2)
Oguzun ol gışı tamam bilicisiydi, ne derise olurıdı, gayibden dürlü haber söyleridi; Hak te‘ala, anun göğline ilham Ederidi. (Drs.3a.3-5)	Oguzun içinde tamam vilayeti zahir olmuşdı, ilham-ı Rabbaniyle neçe sözler söylerdi. (Vat.58b.2-3)

Korkut Ata, Oguz kavminun müşkilini hall ederidi. Her ne iş olsa Korkut Ataya tanışmayınca işlemezleridi. Her ne ki buyursa kabul ederleridi, sözün tutup tamam ederleridi. (Drs.3a.8-11)	Korkut Ata, Oguz kavminun müşkilin hall ederdi; her ne iş olsa ağa tanışmayınca işlemezler idi, nekim ol buyurursa kabul ederlerdi. (Vat.58b.5-7)
Ölen adem dirilmez, çihan can gerü gelmez. (Drs.3b.1)	Ölen adem dirilmez ve çıkan can kıyamet olmayınca gerü gelmez. (Vat.58b.10)
Üç otuz on yaşunuz tolsun! Hak size yaman getirmesün! (Drs.4a.12-13)	Üç otuz on yaşunuz tolsun! Arasında Hak size yaman göstermesün! (Vat.59a.12-13)
Azup gelen kaza[y]ı Tanrı savsun! Hanum hey! (Drs.4b.10)	Azup gelen kadağuzı Tanrı savsun! Hanum hey, begüm hey! (Vat.59b.6)

Yukarıdaki cümlelerde koyu harflerle belirtilmiş olan kısımlardaki farklılıkların yazıcıların redaksiyonundan kaynaklandığı açıkça anlaşılıyor. Bu durum nüsha yazıcılarının dip nüshadan yaptıkları istinsah sırasında metne müdahale ettiklerini açıkça gösteriyor. Bu durumda bizim edisyon kritik yöntemi ile gerçek nüshayı kurmamız mümkün değil denilebilir. Şimdi de iki nüshada da birinci sırada geçen *Boğaç Han Boyu*'ndan aynı durumu yansıtan birkaç örnek daha görelim:

Dresden (Boğaç Han Boyu)	Vatikan (Boğaç Han Boyu)
Şamî günlüğü yer yüzine dikdürmişidi. (Drs.7a.2)	Ag ban evin, ag otagın kara yerün üzerine kurmuşidi. (Vat.60b.1)
Evdan çıkup yöriyende selvi boylum. (Drs.8a.8)	kalkubanı yöriyende Tuba boylum. (Vat.61a.3)
Dirse Han dahı ehlinün söziyle ulu toy eyledi, hacet diledi. Atdan aygır, deveden bugra, koyundan koç kırdurdi. İç Oguz, Taş Oguz beglerin üstine yıgnak etdi. Ac görse toyurdi, yalın görse tonatdı, borelu[y]ı borcından kurtardı, depe gibi et yıgıdı, göl gibi kımız sağdurdi; el götürdiler, hacet dilediler. (Drs.9a.11-9b.3)	Dirse Han dahı ehlinün söziyle ulu toy etdi. El götürüp du'a dilediler. (Vat.61b.7)
Oglancugını dayelere verdi, saklatdı. At ayagı külük, ozan dili çevük olur. Eye-gülü ulalur, kapurgalı böyür. Oglan on beş yaşına girdi. Oglanın babası Bayındır Hanun ordusına karışdı. (Drs.9b.5-8)	Oglanı tayalara verdiler, besletdiler. At ayagı külük, ozan dili çevük olur. Aylar yıllar geçer, oğlan böyür. On beş yaşına girdi oğlanın babası bir gün göçdi, Bayındır Hanun ordusına karışdı. (Vat.61b.8-10)

İki talusunun üstüne boganuñ [köpük] turdı; ne oğlan yeñer ne boga yeñer. (Drs.10a.12-13)	Boganuñ iki talısı üstine köpük turdı; ne oğlan bogayı yeñdi ne boga oğlanı yeñdi. (Vat.62a.7)
--	---

Yukarıdaki beş örnek yazıcıların metinler üzerindeki tasarruflarının metni ne denli değiştirip dönüştürdüğünü gösteriyor.

Şimdi de Dresden nüshasında üçüncü sırada Vatikan nüshasında ise ikinci sırada geçen *Bamsı Beyrek Boyu*'ndan aynı durumu yansıtan dört örnek görelim:

Dresden (Bamsı Beyrek Boyu)	Vatikan (Bamsı Beyrek Boyu)
Böyle degec kalın Oguz begleri yüz göye tutdılar , el kaldurup du'a eylediler. (Drs.36a.7-9)	Böyle deyicek kalın Oguz begleri el kaldurub du'a dilediler . (Vat.68a.6-7)
Allah te'ala Bay Böre Bege bir oğul, Bay Bican Bege bir kız verdi. Kalın Oguz begleri bunu eşitdiler şad olup sevindiler. (Drs.36b.5-7)	Bay Böre Begüñ hatunı hamile oldı , neçe müddetden soñra bir erkek oğlı oldı . Pay Bican Hana dahı Huda bir kız verdi. Kalın Oguz begleri bunu eşitdiler sevindiler. (Vat.68a.12-68b.1)
Bazirganuñ ulusu tutıldı , kiçisi kaçarak Oguza geldi. (Drs.37b.1)	Bazirganuñ ulusını dutdılar , kiçisi kaçarak Oguza geldi. Zıraki Oguza yakın yerde idi . (Vat.68b.12)
Dede, oğlan mısın kız mısın? (Drs.45a.1)	Dede, kurt mısın koyun mısın? (Vat.72b.10)

İki nüshada da dördüncü sırada geçen *Uruz Tutsak Olduğı Boy*'dan iki örnek şöyledir:

Dresden (Uruz Tutsak Olduğı Boy)	Vatikan (Uruz Tutsak Olduğı Boy)
Tokuz kara gözlü, örme saçlı, elleri bileğinden kınalı, parmakları nigarlı, boğazları birer karış kâfir kızları al şerabı altun ayagıla kalın Oguz beglerine gez-dürürleridi . (Drs.63b.1-4)	Tokuz kara gözlü, hub suretli , örme saçlı, elleri bileğinden kınalı, turnakları nigarlı, boğazları birer karış kâfir kızları altun ayaklu sürahiler al şarabıla Oguz beglerine sunarlardı . (Vat.91b.12-92a.1)
Oğlı Oruza bu iş , hoş gelmedi, ilerü geldi, diz çökdi. Babasına çağırıp soylar. (Drs.63b.12-13)	Kazan oğlı Oruza bu vazı ' hoş gelmedi, kahr geldi . İlerü geldi, dizin çökdi, çağırıp soylar. (Vat.92a.6-7)

Metinlerde ayrıca cümle farklılıklarının ötesinde anlatılardaki bazı kısımların büyük ölçüde değiştirildiğini gösteren satırlar dikkat çeker; bu konudaki örnekleri de iki nüshanın diğer üç ortak anlatısından vermeye çalışalım. Dresden nüshasında ikinci sırada, Vatikan nüshasında ise üçüncü sırada geçen *Kazanuñ Evi Yağmalanduğı Boy*'dan tespit ettiğimiz üç örneği görelim:

Dresden (Kazanun Evi Yağmalanduğı)	Vatikan (Kazanun Evi Yağmalanduğı)
Ag ban evüm şundan geçmiş, gördün mi? (Drs.25b.7)	Alaca atlu karaca gavur ordum yagma etmiş; bundan geçdi mi? (Vat.87a.1)
...çobanı bir ağaca sara sara muhkem bağladı, atlandı, yöriyü verdi. Çobana eydür: Mere çoban, karnuñ açılmamış iken, gözün a! kararmamış iken bu ağacı koparı gör! Yohsa seni bunda kurtlar kuşlar yer, dedi. Karaca Çoban darb eyledi, kaba ağacı yeriyle yurdiyla kopardı, arkasına aldı, Kazanun ardına düşdi. (Drs.27a.3-8)	...çobanı bir kaba ağaca sara kodı, kendi atına binüp getdi. Çoban çağırıp eydür: Agam Kazan, beni neylersin? dedi. Kazan eydür: Evüm kurtarayın, gelüp seni koyu vereyin, dedi. Çoban eydür kendözine ‘Karnuñ açılmadın, kuvvetün getmedin bu ağacı koparı gör! Yohsa seni bunda kurtlar yer’ deyüp, zor edüp ağacı köküyle kopardı, arkasına urdı, Kazanun ardına düşdi. (Vat.87b.5-8)
Boyı uzun Borla [Hatun] bunı eşitdi yüregiyile canına odlar düşdi. Kırk ince kızun içine girdi, ögüt verdi, eydür: Kankınuza yapışurlarısa ‘Kazan Hatunu kankınuzdur?’ deyü, kırk yerden avaz veresiz! dedi. (Drs.27b.7-9)	Bu sözleri Borlı Hatun eşitdi yüregiyile canına odlar düşdi, kırk ince kızun içine girdi, ögüt verdi, eydür: ‘Kankınuza yapışup sorarlarsa ‘Kazan Hatunu sen misin?’ deyü, kırk yerden çağırısız, ‘benin!’ deyü. (Vat.88a.2-5)

Yukarıdaki birinci örnekte Kazan Bey, Dresden nüshasında Karacık Çoban’dan sadece *evinin* oradan geçtiğini görüp görmediğini sorduğu hâlde Vatikan nüshasında bu sorudan önce kâfirin *ordusunu* yağma ettiği bilgisini veriyor. İkinci örnekte hem Kazan’ın Karacık çobanı ağaca bağlaması hem de aralarındaki diyaloğun iki nüshada çok farklı şekilde aktarılması ve Vatikan nüshasında detaylara daha çok yer verilmiş olması dikkat çekiyor. Üçüncü örnekte geçen olay ise iki nüshada çok farklı cümlelerle anlatılmıştır.

Dresden nüshasında yedinci sırada Vatikan nüshasında ise beşinci sırada geçen *Yegenek Boyı*’ndan tespit ettiğimiz dikkat çekici üç örnek şöyledir:

Dresden (Yegenek Boyı)	Vatikan (Yegenek Boyı)
Kazılık Koca anı gördünleyn yel gibi yetdi, yelim gibi yapışdı, kâfirün eņsesine bir kılıç urdı, zerre kadar kesdüremedi. Nevbet kâfire degdi. Ol altmış batman güzile Kazılık Kocaya depere tutup çaldı. Yalan dünya başına tar oldu, [ağzından burnından] düdeğ gibi kan şorladı. (Drs.103b.4-9)	Kazılık Koca anı gördi heman yerinden örü durdı, kazakuç atına süvar oldu, kara dinlü kâfire yel gibi yetdi, kâfirün eņsesine bir kılıç urdı, zerre mikdarı kesmedi. Nevbet kâfire gelicek ol altmış batman güzri çeküp eline aldı, Kazılık Kocayı depere dutup çaldı. Yalan dünya başına tar geldi, ağzından burnından kan boşandı. (Vat.100b.3-7)

Devletlü Han meded! Maña leşker ver, meni babam tutsak olduğu kal'aya gönder! dedi. (Drs.104b.4-5)	Hanum! Benüm babamı ben öldi sanurdum, bilmezdim. Şimdi bildüm ki kâfirde dutsak imiş. Devletlü başuñ için baña leşker koşup beni babam dutsak olduğu kal'aya gönder, dedi. (Vat.101a.6-8)
Hanum , yigirmi dört sancak begi, tekür elinde zebun oldı. (Drs.106b.10)	Kıssayı ne dıraz edelüm , yegirmi dört sancak begi kâfir elinde zebun oldı. (Vat.102b.4-5)

Yukarıdaki örneklerde de Vatikan nüshasında olayların daha uzun anlatıldığı veya ayrıntılara daha çok yer verildiği görülüyor.

Son olarak Dresden nüshasında on ikinci sırada, Vatikan nüshasında altıncı sırada geçen *Taş Oğuz İç Oğuzu Asi olduğu Boy*'dan üç örnek görelim:

Dresden	Vatikan
Uç Ok, Boz Ok yıgnak olsa Kazan evin yağmaladırdı. Kazan gerü evin yağmalatdı, amma Taş Oğuz bile bulunmadı; hemîn İç Oğuz yağmaladı. (Drs.147b.9-11)	Kazan üç yılda bir İç Oğuz, Taş Oğuz beglerin cem ederdi, evin yağmaladırdı. Gerü Han Kazan evin yağmaladırdı. Taş Oğuz begleri hazır olmayup heman İç Oğuz begleri yağmaladı. (Vat.103b.9-11)
Kazan buñlu oldı, 'Elbetde tayum Aruz maña gelsün, dedi; kara başum buñaldı, üzerüme yağı geldi. (Drs.148a.13-148b.2)	Kazan Han devletüğe du'alar etdi, katı buñlı oldı; 'Elbette elbette dayım Aruz baña gelsün yetişsün! Kara başum buñaldı, buñlı oldı, üstümüze yağı geldi' der. (Vat.104a.11-12)
Emen eydür: Ya sen ne cevab verdün? Aruz eydür ki 'Mere kavat, biz Kazana düşmenüz' dedüm. Emen eydür: Eyü demişsin. Aruz eydür: Begler, ya siz ne dersiz? Begler eydür: Ne deyelim. Çün sen Kazana düşmen oldun biz de düşmenüz, dediler. Aruz araya Mushaf getürdi, hep begler el urup and içdiler: Senün dostuğa dost ve düşmenüğe düşmenüz, dediler. (Drs.149b.1-5)	Emen eydür: Eyü demişsin, dedi. Aruz araya Mushaf getürdi, eydür: Begler, siz ne buyurursız? Begler eyitdiler: Çün sen düşmen oldun biz dahı olduk, dediler. Aruz eydür: Diñ imdi and içün! Cemî' begler and içdiler: Senün dostuğa dost düşmenüğe düşmen, dediler. (Vat.105a.4-7)

Yukarıdaki ilk iki örnekte Vatikan nüshasında, son örnekte ise Dresden nüshasında yer alan olayların daha uzun anlatıldığı ve iki nüshada söz konusu olayların farklı cümlelerle aktarılmış olduğu dikkat çekiyor.

Yukarıda verilmiş olan bütün örnekler yazıcıların metinleri önemli ölçüde değiştirdiklerini açıkça gösteriyor. Bu nedenle aynı eserin bu durumdaki iki veya daha fazla nüshası üzerinde edisyon kritik yöntemi ile yapılacak çalış-

maların bilimsel açıdan pek isabetli veya anlamlı olacağını düşünmek mümkün görünmüyor.

Sonuç

Yukarıda sunduğumuz örnekler Dede Korkut metinlerinin sadece sözlü dilde değil, yazıya geçirildikten sonra da yazıcılar tarafından hem kelimeler hem cümleler hem de kurgu boyutuyla değiştirilmiş olduğunu göstermektedir. Belki ilk nüshayı yazan kişi belki de bu nüshaları istinsah eden kişi(ler) birer anlatıcı ozan veya anlatıları yüzlerce defa dinlemiş ve iyice ezberlemiş olan kişi veya kişilerdi. Bu nedenle yer yer kendi zevklerine göre metne müdahale ettiklerinden bu farklılıkların ortaya çıkmış olabileceğini düşünmek yanlış olmasa gerek. Bu durumda sözlü gelenekten gelen ve büyük değişikliklere uğrayan Dede Korkut gibi eserlerin yazma nüshalarını, ilgili metnin bir nüshası olarak kabul edip bunlar üzerinde edisyon kritik çalışmaları yapmanın çok da yararlı bir yöntem olmayacağı; böylesi bir emeğin çalışılan eser için mevcut varyantların yanına farklı bir varyant eklemek anlamına gelebileceği gözden kaçırılmamalıdır. Ancak her şeye rağmen ilgili yazmalardaki yanlış veya eksik yazımların diğer nüshalardan yararlanılarak tamir edilebileceğini de belirtmek gerekir. Sonuç olarak sözlü geleneğe dayanan yazmaların nüshalarının ayrı ayrı okunup yayımlanmasının daha yararlı sonuç vereceği söylenebilir.

Anlatıcı ozanların anlattıkları metni, ana omurgası aynı kalmak şartıyla değiştirerek aktardıkları / icra ettikleri bilinen bir gerçektir. Ayrıca bu tür eserleri yazıya geçirenler, büyük bir ihtimalle bir anlatıcı, bir anlatıcı-yazıcı veya söz konusu eserleri dinleye dinleye ezberlemiş olan yazıcılardır. Yine büyük bir ihtimalle anlatıcıların, anlatıcı-yazıcıların bilerek veya yanlışlıkla ekledikleri de metne geçirilmiş olabilmektedir. Böylece sözlü geleneğe -kaynak kişilerden yaptığımız derlemelerde görüldüğü gibi- aynı metnin bazı kısımları atlanmış veya genişletilmiş, birbirini tutmayan hacimlerde veya genişlikte farklı varyantları ortaya çıkabilmektedir.

Anlatıcı ozanlar, ezberlemiş oldukları edebî ürünleri çeşitli sebeplerle veya farklı düşüncelerle değiştirebilirler. Aynı şekilde yazıcıların da metinlere müdahale edip yeniden yapılandırılmaları nedeniyle sözlü geleneğe dayanan yazmalar ilgili eserlerin farklı varyantları olarak görülebilir.

Kaynaklar ve Kısaltmalar

- ARGUNŞAH, Mustafa (2002), *Kirdecî Ali Kesikbaş Destanı*, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara.
- DLT:** ATALAY, Besim (1986), *Divanü Lûgat-İt-Türk Tercümesi* (4 Cilt), Türk Dil Kurumu yayınları: 524, Ankara.
- Drs.:** Dede Korkut Dresden nüshası.
- ERGIN, Muharrem (1989), *Dede Korkut Kitabı I (Giriş-Metin-Faksimile)*, Türk Dil Kurumu yayınları: 169, Ankara.
- ERGIN, Muharrem (1991), *Dede Korkut Kitabı II (İndeks-Gramer)*, Türk Dil Kurumu yayınları: 219, Ankara.
- ERSOYLU, Halil (1996), *Kız Destanı (Haza Hikayet-i Kız Ma'a Cühud)*, Türk Dil Kurumu yayınları: 639, Ankara.
- GÖKYAY, Orhan Şaik (1973), *Dedem Korkudun Kitabı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- KAÇALIN, Mustafa S. (2006), *Dedem Korkudun Kazan Bey Oğuz-nâmesi*, Kitabevi, İstanbul.
- KAVAKÇI, Yusuf Ziya (1991), *İslâm Araştırmalarında Usûl*, Diyanet İşleri Başkanlığı yayını, Ankara.
- ÖZÇELİK, Sadettin (2016/I). *Dede Korkut -Dresden Nüshası- Giriş, Notlar*, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara.
- ÖZÇELİK, Sadettin (2016/II). *Dede Korkut -Dresden Nüshası- Metin, Dizin*, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara.
- ÖZKAN, İsa (1997), "Türkmenistan'dan Derlenmiş Dede Korkut Boyları", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1995*, Türk Dil Kurumu yayınları: 634, Ankara, s.263-314.
- PEHLIVAN, Gürol (2015), *Dede Korkut Kitabı'nda Yapı, İdeoloji ve Yaratım -Dresden ve Vatikan Nüshalarının Mukayeseli Bir İncelemesi-*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- SAKAOĞLU, Saim (2009), "Dede Korkut Kitabı'nın 'Giriş' Bölümü Üzerine Bazı Görüşler", *Türk Dili 696*, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara, s.737-748.
- TEZCAN, Semih (2001), *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, Yapı Kredi yayınları: 1457, İstanbul.
- TULUM, Mertol (1983), "Filolojik Çalışma ve Eski Metinlerin Neşri Üzerine Görüş ve Tenkitler", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.27, s.1-8, İstanbul.
- TULUM, Mertol (2000), *Tarihî Metin Çalışmalarında Usul Menâkibu'l-Kudsiyye Üzerinde Bir Deneme*, Deniz Kitabevi, İstanbul.
- ÜNVER, İsmail (1993), "Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler", *Türkoloji Dergisi*, C XI, S 1, s.51-89.
- ÜNVER, İsmail (2008), "Arap Harfli Metinlerin Çevrisinde Karşılaşılan Yanlışlar", *Turkish Studies*, Volume 3/6, s.47-58.
- Vat.:** Dede Korkut Vatikan nüshası.